
UNESCOV SKUP O MEĐUKULTURNIM STUDIJAMA

Na zajedničku inicijativu Uneska i Jugoslovenske komisije za saradnju sa Uneskom, u Beogradu je od 5. do 7. oktobra 1976. godine održan Međunarodni skup o izradi Projekta međukulturnih studija i atlasa kulture. Priprema i organizacija skupa poverene su Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka iz Beograda i Zavodu za kulturu Hrvatske iz Zagreba. Skup je održan u prostorijama Kulturnoprosvetne zajednice Srbije.

U radu skupa učestvovalo je dvadeset stručnjaka iz inostranstva i naše zemlje. Od inostranih stručnjaka za oblast međukulturnih studija i atlasa kulture prisustvovali su: prof. Sergej Arutionov, Institut za etnografiju pri Akademiji nauka SSSR; Džon Bartolomju, direktor Geografskog instituta, Edinburg; prof. Žak Berten, direktor grafičke laboratorije Visoke škole društvenih nauka, Pariz; prof. Kristijan Lavil-D'Epine, Institut za proučavanje razvoja, Ženeva; Žermen Diterlen, Međunarodni savet za filozofiju i humanističke nauke, Pariz; prof. Heiki Kirkinen, rektor Univerziteta u Joensuu, Finska; Gi Metro, glavni i odgovorni urednik časopisa „Cultures” — Unesco; prof. Luj Neker, Institut za proučavanje razvoja, Ženeva; prof. M. Taib Osman, Fakultet umetnosti, Kuala Lumpur; prof. Šandor Rado, Akademija nauka, Budimpešta; prof. Ronald Sajm, Volfson koledž, Oksford. S jugoslovenske strane: Aleksa Čelebonović, Fakultet primenjenih umetnosti, Beograd; prof. Milan Damnjanović, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd; ing. Božidar Feldbauer, Institut za leksikografiju, Zagreb; Božidar Gagro, direktor Instituta za kulturu Hrvatske, Zagreb; Svetozar Lukić, književnik, Beograd; Stevan Majstorović, direktor Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd; prof. Antun Petak, Institut za društvena istraživanja Zagrebačkog sveučilišta, Zagreb; Želj-

ko Škalamera, redaktor u Narodnoj biblioteci SR Srbije, Beograd.

U ime Uneska skupu je prisustvovao Mišel Konil-Lakost iz Odeljenja za studije i difuziju kultura koji je precizirao ciljeve skupa sa gledišta Uneska i u skladu sa direktivama zemalja-članica.

U ime zemlje domaćina skup je pozdravila Olga Nikolić, član Izvršnog veća SR Srbije, poželjevi mu uspješan rad. Stevan Majstorović, predsjednik Odbora za kulturu Jugoslovenske komisije za saradnju sa Uneskom, u svom pozdravnom govoru podvukao je složenost i značaj problema međukulturnih istraživanja u današnjem svetu, gde se solidarnost ljudi i kultura u svim njihovim raznolikostima i bogatstvu svakim danom sve više nameće kao fundamentalna potreba. Posebno je podvukao sveobuhvatnost budućeg projekta međunarodnih studija i značaj koji on ima za zemlju izrazitog kulturnog pluralizma kao što je Jugoslavija.

Za predsednika skupa izabran je prof. H. Kirkinen (Finska), za potpredsednike: M. T. Osman (Malezija), S. Arutionov (SSSR), B. Gagro (Jugoslavija) i za izvestioca L. Necker (Švajcarska).

Kao osnova za raspravu poslužio je radni dokument koji je pripremio Institut za proučavanje razvoja iz Zeneve (prilog 1). Na plenarnom sastanku učesnici su iznosili mišljenja i nastojali da se dogovore o koncepciji i metodologiji Projekta međukulturnih studija. Većina učesnika u raspravi saglasila se da pojam „kultura” u ovim studijama mora da se shvati u najširem smislu i da obuhvati sva područja ljudskog ponašanja. Paspravljano je takođe i o konceptu akulturacije, kulturnom identitetu, odnosu između kulturnog pluraliteta i biološkog polimorfizma kao sredstvima za bolju adaptaciju sredine u evoluciji.

Što se tiče problema izrada atlasa kulture, učesnici su se složili da se treba dogovoriti o unifikaciji sistema simbola, o saradnji između stručnjaka za kulturu i kartografa, a posebno se podvuklo da nikada ne treba zaboraviti ljude iza simbola.

Komisija za međukulturne studije je drugog dana detaljnije raspravljala o područjima istraživanja i o temama koje bi mogle biti predmet programa studija. U pogledu principa koji treba da prevladaju prilikom njihovog izbora, u diskusijama su posebno naglašeni svrha istraživanja i način na koji ono može da doprinese većem poštovanju kulturnog pluraliteta. Dva učesnika su iznela mišljenje da pro-

učavanje u prvoj fazi treba da bude usredsređeno na epistemološke probleme (proučavanje modaliteta znanja), što bi omogućilo da ovaj projekt, čiji je cilj veće poštovanje kulturnog relativizma, ne bude i sam prožet etnocentrizmom. Definisane su četiri tematske zone i predloženi i preciznije određeni predmeti studija koji mogu u njih da se uključe. Dogovoreno je da, i pored toga što se jedno od područja tema posebno odnosi na epistemološke probleme i teorije međukulturnih susreta, i ostala područja treba da obuhvate empirijske studije i metodologiju, empirijsku i konceptualnu. Najzad, izraženo je mišljenje da bi za realizaciju projekta bilo izvanredno korisno da se u što skorijem roku izradi studija koja bi imala dva cilja: 1) produbljivanje metodološkog okvira obuhvatanjem analiza, koje bi bile poverene istraživačima iz različitih zemalja i različite stručnosti, različitih postojećih teorijsko-koncepcijskih prilaza; 2) pripremanje bibliografije.

Komisija za izradu atlasa je raspravljala o sledećim problemima:

- principi koje treba definisati;
- pitanja koja treba postaviti Komisiji za međukulturne studije;
- bitni zahtevi za izradu bazičnih mapa koje služe za beleženje podataka i za otkrivanje korelacije kulturnih činilaca i njihovo tumačenje;
- metodi tematske kartografije koji se koriste za karte kulturnih činilaca;
 - regionalni ili opšti pristup;
 - problemi kulturnog pluralizma;
 - standardizacija konvencionalnih znakova;
- varijable prostora, vremena i socijalnih nivoa;
- odnos između proizvodne i prodajne cene;
 - crno-bele karte.

PREPORUKE

Komisija za međukulturne studije preporučuje

- a) da Unesko počne sprovođenje programa međukulturnih studija u cilju upoznavanja fenomena vezanih za susret različitih kultura.

Ovaj projekt, koji će uključiti u najširoj mogućoj meri empirijsko istraživanje, imaće za prvi cilj određivanje konceptualnih okvira i misaonih i istraživačkih okvira;

b) da Unesko, u što kraćem vremenskom periodu, prikupi u nekoj publikaciji ili radnom dokumentu analize istraživača iz različitih područja, o različitim teorijsko-konceptualnim prilazima problemu susretu kultura (okvir referencija, hipoteze, istraživački metodi), sa anotiranom bibliografijom;

c) projekt treba da se odvija u četiri smera u skladu sa četiri glavna područja istraživanja ili „zone sadržaja”. Posebnu pažnju treba obratiti na to da izabrane teme ne budu proučavane samo na nivou isprepletanosti kultura, već i u zavisnosti od višedimenzionalnog socijalnog prostora (to jest, istovremeno sa gledišta raznolikosti kultura i sa gledišta različitosti socio-profesionalnih situacija, itd...).

Predložena su četiri sledeća područja istraživanja:

1. Studije zasnovane na teritorijalnom pristupu;
2. teorijske studije (epistemologija, metodologija, istraživanje modela);
3. tematske studije usredsređene na materijalnu ili nematerijalnu transkulturnu sadržinu;
4. studije usredsređene na fenomen: industrijska društva — tradicionalne kulture.

Ova četiri područja predmeta studija su ovako okarakterisana:

1. *Studije zasnovane na teritorijalnom pristupu* treba da obuhvate geografska područja bogata kulturnim fenomenima (na primer, Karibi, oblast Sahalina, Balkan, Jugoistočnu Aziju, Istočnu Afriku /Madagaskar/, Indijski okean, itd...).

Posebno predložena tema:

— proučavanje folkloru i usmenih tradicija u Jugoistočnoj Aziji.

2. *Teorijske studije (epistemologija, metodologija, istraživanje modela)* bile bi podeljene na dve kategorije: jedne, epistemološke prirode, mogle bi da obuhvate sadržaje kao što su raznolikost modaliteta znanja, etnocentrizam u proučavanju međukulturnih odnosa, mogućnosti prevazilaženja tog etnocentrizma; druge studije bi obuhvatile sve fenomene kulturnih susreta, nastojale bi da ih razvrstaju, odrede tipologije i modele, i razvijaju teorije o metodama.

Predložene teme:

- teme označene u dokumentima I (a) i I (b);
- komparativne studije o klasifikacijama govora.

3. *Tematske studije usredsređene na neki materijalni ili nematerijalni transkulturni predmet čije bi se varijante i promene u različitim kulturama pratile.*

Predložene teme:

- farmakopeje i tradicionalne medicine
- stilovi savremene i tradicionalne odeće (odnosi između tradicionalnih ukusa, s jedne strane, i mode i industrijske estetike, s druge strane);
- teme o transkulturnoj migraciji simbola, mitova, obreda, ritualnih i umetničkih elemenata...;
- tema „stranca” u pozorištu;
- muzička instrumentacija improvizovana od materijala i predmeta iz svakodnevne upotrebe;
- druge teme u okviru opšteg fenomena „improvizacija”.

4. Studije koje treba odrediti o temi: *industrijska društva i tradicionalne kulture* bile bi usredsređene na fenomen uticaja „modernosti” na tradicionalne kulture: urbanizaciju, „tehnifikaciju”, mas-medije, industrijalizaciju, standardizaciju, itd.

Predložena tema:

- Komparativna studija o urbanizaciji četiri sela koja se nalaze u Finskoj, u Zapadnoj Evropi, u Severnoj Africi i na nekom drugom kontinentu.

5. *Komisija za izradu atlasa kulture* daje sledeće preporuke:

- a) Komisija preporučuje da se proučavanja u vezi sa izradom atlasa kulture vrše u tesnoj saradnji sa stručnjacima za međukulturne studije. Smatra da ova istraživanja od samog početka zahtevaju obrazovanje jedne široke interdisciplinarne ekipe u kojoj bi bili okupljeni kartografi i stručnjaci za međukulturne studije i humanističke nauke.

b) Komisija podvlači da veoma značajne informacije međukulturne prirode koje mogu da posluže za izradu međukulturnih atlasa *postoje* u različitim oblicima: knjige, atlas, karte i radovi raznih specijalizovanih komisija međunarodnih institucija (na primer, Komisije za standardizaciju geografskih naziva u Ujedinjenim nacijama; nevladine organizacije i naučne institucije u raznim zemljama). Prema tome, predlaže da se sačini *inventar* tih podataka koji će, između ostalog, ukazati na teme, o kojima nema podataka i koje mogu postati predmet originalnih istraživanja.

c) Komisija podvlači da je moderna kartografija na prvom mestu radni dokument *za samoga istraživača*, zatim prikazivanje rezultata istraživačkih radova *namenjenih drugima*.

Zatim konstatuje:

1. da su pregledne (sintetičke) karte uglavnom veoma različite od radnih karata;
2. da se na osnovi iste informacije, sintetičke karte razlikuju u zavisnosti od autora i publike kojoj su karte namenjene;
- d. U vezi sa tačkom c), Komisija preporučuje da se sačini lista činjenica i zapažanja kulturne prirode uporedivih i dovoljno jednostavnih da se mogu lako razumeti.

Komisija predlaže da polazište za ovaj inventar bude lista pojava, elemenata i objekata koji su obrađeni za Atlas kulture SR Srbije.

- e) Ovi elementi treba da budu razmatrani i zabeleženi na osnovu tri varijable:
1. u prostoru; ali kojem prostoru?
 2. u vremenu; ali koja razdoblja?
 3. u zavisnosti od socijalnih nivoa; ali kojih nivoa?

Tačke c) i d) odnose se na suštinska pitanja na koja treba da odgovore stručnjaci za međukulturne probleme.

f) Komisija posebno ukazuje na činjenicu da je moderna kartografija *radni metod* koji omogućava istraživaču da otkrije stvarnost „kultura” i njihovih interakcija. Pruža mu mogućnost za proučavanje slojeva i granice mnogostrukih činilaca i indikatora kulture i time doprinosi rešavanju međukulturnih problema.

g) Iz svega ovog proizlazi da saradnja između stručnjaka za izradu atlasa kulture i stručnjaka

za međukulturne studije treba da se uspostavi od samog početka radova, to jest pre nego što se definišu karte koje će se objaviti. Takva saradnja omogućava da se istraživači snabdeju osnovnim kartama potrebnim za beleženje podataka; pruža istraživaču mogućnost da sam sačini inventarske mape koje su mu potrebne i da se njima služi kao instrumentom korelacije.

h) Komisija ukazuje, najzad, da proučavanje korelacija između činilaca može da koristi savremene metode obrade podataka.

(Prevela s francuskog VERA NAUMOV-TOMIĆ)

PROBLEMI MEĐUKULTURNIH STUDIJA*

1. ODREĐIVANJE POJMOVA

Reči služe za sporazumevanje, ali i za stvaranje zbrke. Oko nas kruži veoma mnogo raznih objašnjenja u vezi sa rečju „kultura”, pa prema tome ne možemo prići predmetu o kome ćemo ovde raspravljati dok prethodno ne odredimo značenje ove reči. (Upor. dosije koji su, 1952. g., izradili KROEBER i KLUCK-HOHN.) Objašnjenja koja ćemo ovde dati nemaju za cilj da stvore utisak o tome da je rasprava o pojmu kulture po našem mišljenju ovim završena. Ona su u stvari samo izraz zaključaka do kojih smo u ovom trenutku došli; smatramo ih neophodnim preduslovima, ako hoćemo da radimo, ali u isti mah i privremenim, u tom smislu što će nas naš rad i razmene mišljenja dovesti do toga da ih ponovo proveravamo i ispravljamo; u svakom slučaju, želja nam je da to tako bude.

1.1. Najčešća upotreba ove reči ograničava njenu sadržinu na ono što Violeta Moren naziva „la culture majuscule” (visoka kultura), to jest intelektualno i umetničko stvaralaštvo. Ovo prvo značenje (kodifikovano kao K1) označava, po našem mišljenju, neku vrstu „teko-

*) Ovaj radni dokument izrađen je u Institutu za proučavanje razvoja iz Zeneve. Izrađen je na zahtev UNESCO-a za međunarodni skup organizovan u Beogradu (5-7. X 1976), sa ciljem da prouči preliminarne aspekte: metodologiju, glavne tendencije i stanje istraživanja, da utvrdi program studija čije sprovođenje treba da počne 1977. godine, i da razmotri probleme izrade kulturnih atlasa. Mišljenja izneta u ovom spisu obavezuju samo autore i ne iskazuju obavezno i stavove UNESCO-a.

vina civilizacije" (G. GURVITCH, 1957, 1960). Međutim, treba poći sa šireg stanovišta, prema kome su svaki čovek i svaka grupa nosioci kulture, bez koje ne mogu postojati.

1.2. Prema tome, usvojicemo ovo drugo značenje (K2), za koje je ideju dao TYLOR (1871), a razradio ga G. ROCHER (1968); njime je jasno osvetljen karakter sistema i sveobuhvatnosti koji je svojstven svakoj kulturi. „Sklop manje-više formalizovanih načina mišljenja, osećanja i delanja koji, s obzirom na to da ih je usvojio veoma veliki broj ljudi, stvara od tih ljudi, objektivno i simbolično, posebnu zajednicu koja se razlikuje od drugih." Ovde ćemo upravo u tom smislu, bez ikakvih drugih oznaka, upotrebljavati reč „kultura". Visoka kultura (K1) i sveobuhvatna kultura (K2) označavaju očigledno dve međusobno povezane stvarnosti, s tim što je prva izraz i nivo ove druge.

1.3. Ostaje nam još da kulturu razmotrimo u odnosu na društvo.

Ovi izrazi reči odražavaju dva načina posmatranja iste stvarnosti. Jedno društvo ima kulturu koja je delo ljudi, delo društvenih grupa na datom području. Kultura je živa samo ako su njeni nosioci žive društvene grupe. Društvo sačinjavaju kultura i ljudi. Zaboravljajući ono što može da se pokaže kao očigledna istina, zaboravicemo da dinamičnost jedne kulture protumačimo u zavisnosti od ljudskih grupa čije je ona delo. PREISWERK (1975) je predložio koristan metod za ustanovljavanje razlika između mikrokulture, nacionalne kulture, regionalne kulture i makrokulture. Da bismo jasnije ukazali na povezanost između kulture i ljudi koji je doživljavaju, asimiluju, reprodukuju i menjaju, napomenimo da mikrokulturi odgovara mikrodrštvo (ili posebna grupa), da nacionalnoj kulturi odgovara društvo-nacija (koje danas karakteriše svuda prisutna država), a regionalnoj kulturi, regionalno društvo. Najzad, makrokultura se može tumačiti na dva načina. Ona može da bude *dominantna* kultura u jednom *sistemu društva* (u sistemu, stoga što predstavlja skup društava povezanih principom koji ih ujedinjuje, npr. kapitalizmom); s druge strane, makrokultura se može tumačiti i na taj način što se naglasak stavlja na dijahroniju. Prema tome, makrokultura obuhvata razne nacionalne i regionalne kulture stvorene tokom veoma dugog istorijskog procesa koji je omogućio mnogostruke kontakte između njih i naroda koji su njihovi nosioci. Taj proces je duži nego život određenog društva. Prema tome, ovaj pojam je veoma blizak pojmu *civili-*

zacije, bar u onom smislu u kome je dosada upotrebljavan (MAUSS i DURKHEIM).

2. UNUTRAŠNJI I SPOLJNI ČINIOCI

Ako sa izvesnog odstojanja bacimo pogled na društvene i istorijske nauke i ako ih razmotrimo sa stanovišta dijahronije možemo uočiti, u vezi sa problemom koji nas ovde zanima, dve velike struje, prave reke, toliko je i u jednoj i u drugoj raznih pritoka sa najrazličitijih izvora.

— Prva struja nastoji da dinamički princip istorije društvenih promena, kao i princip stvaralaštva i reprodukcije u kulturi, objasni kao susret kultura, kao razmene i sudare između ovih. Istorija se stvara pozajmicama, odbacivanjem, mešanjem, stapanjem, uništavanjem. Ova struja stavlja, dakle, naglasak na „spoljne dinamizme” (BALANDIER, 1971).

— Druga struja, naprotiv, stavlja naglasak na pojam društva, na unutrašnju složenost iz koje proističe kretanje. Istorija je ovde plod antagonizama i/ili saradnji između društvenih grupa i društva, plod tenzija između njihove ekonomske i njihove društvene organizacije, itd. Ona je, dakle, plod „unutrašnjih dinamizama”, kreće se endogenim tokom.

2.1. Spoljni dinamizmi

Pomenimo najpre antropološku školu, nazvanu *difuzionistička*, koja se početkom ovog veka razvila pretežno u Sjedinjenim Američkim Državama i Nemačkoj. Obraćajući pre svega pažnju na prostornu dimenziju kulturnih promena, ona je izrađivala geografske karte iz kojih se moglo videti kako su se širila razna kulturna obeležja (atomističko učenje!), kao što su, na primer, upotreba konja (WISSLER, 1914) ili bojene keramike.

Ovakav pristup, koji je nastao kao reakcija na razne evolucionizme onoga doba, još i danas karakteriše severnoameričku antropologiju kulture. Tridesetih godina ovog veka pojavili su se prvi radovi o takozvanoj „akulturaciji”. Ova reč je zadržala smisao u kome je prvi put upotrebljena, tako da i danas označava „sve fenomene interakcije koji su rezultat dodira između dveju kultura” (HERSKOVITS M. J. 1938. g.; Wachtel N. 1974. g.). U studijama o akulturaciji zadržano je atomističko stanovište svojstveno difuzionizmu: kulture se rastavljaju na izvestan broj nezavisnih obeležja čija se

evolucija prati u situacijama u kojima dolazi do dodira između kultura. Međutim, ovaj način proučavanja se od difuzionizma razlikuje po tome što su studije usredsređene na određeni geografski prostor.

Tako je, na primer, proučavan način na koji se poznavanje španskog jezika, nošenje cipela, pismenost itd. šire među stanovnicima jednog indijanskog sela u Meksiku. Na kulturni preobražaj se gleda kao na proces komunikacije (REDFIELD, 1950).

Nedostatak ovih studija sastoji se u tome što se u njima zaboravlja da pojedina obeležja kulture ne postoje izdvojeno, već zavise od širih celina, od kulturnih sistema i društava čiji su ona deo. Kulturna obeležja i njihovo premeštanje u prostoru i vremenu mogu se shvatiti samo ako se uklape u globalne sisteme koji stoje jedan nasuprot drugom i koje uporedno proučavamo. I pored nedostataka u postavljanju osnovnih problema, ove škole su nam ostavile u nasleđe interesovanje za slučajne pojave i zanimljive tipologije susreta kultura, kao što je na primer razlikovanje procesa akulturacije (koji se mogu sastojati u zamenjivanju ili dopunjavanju jedne kulture drugom, u spajanju dveju kultura, u nestajanju jedne pred drugom, itd.) i rezultata akulturacije (asimilacija, inkorporacija, izumiranje, itd.).

Pomenimo i druge elemente koji su takođe usredsređeni na slučajne pojave, ali sa drukčijim interesovanjima i u drukčijem stilu. Takve su vojne i diplomatske istorije, uglavnom zainteresovane za spoljne odnose među zemljama i za posledice tih odnosa; istorije kolonizacije koje pišu kolonizatori (upor. u vezi sa ovim kritičku analizu PREISWERK-a i PERROT-a 1975). Ovi radovi su najčešće nacionalistički ili etnocentrični. Na primer, istorije kolonizacije vide u kolonizaciji samo jednosmernu pojavu, od kolonizatora ka kolonizovanom domorodačkom stanovništvu.

2.2. Unutrašnji dinamizmi

U ovoj drugoj struji međusobni uticaji raznih kultura svedeni su na najmanju moguću meru. Ipak, ovakav način posmatranja ne treba zanemarivati, i to iz dva razloga:

— zato što je „sociologija razvoja” njegov izdanak i što je ova, zapostavljajući spoljne dinamizme dovela istraživanja u bezizlaznu situaciju između 1945. i 1965. Treba, dakle, uzimati u obzir ovu grešku u orijentaciji;

— drugi razlog je pozitivan. Upravo u ovoj tradiciji nailazimo na duboku analizu one sveukupnosti koju sačinjavaju jedno društvo i jedna kultura; u prvoj struji, međutim, ovo shvatanje sveukupnosti je sasvim šematsko i površno.

U ovaj tok uklapa se najveći deo *sociološke tradicije* sa kojom se susiće i takozvana evolucionistička antropologija, jer je upravo i u jednoj i u drugoj zamagljeno pitanje porekla i evolucije čovečanstva. U sociologiji, od Konta do T. Parsonsa, preko Marksa (1965), Tenisa (1887) i Dirkema (1960.), a u antropologiji, od Morgana (1877), Tajlora (1971), do L. Vajta (WHITE, 1949. g.) i Dž. Stjuarda (J. STEWARD, 1955. g.).

Odgovor koji oni daju uvek je u smislu postepene jedinstvene (ili bar dominantne) evolucije, koja uvek ide od manjeg ka većem. Pokretače ove evolucije treba tražiti među endogenim faktorima društva-kulture. Susret naroda i kultura se u takvim slučajevima tumači kao prilika koja je data zaostalim narodima da se pridruže glavnom toku istorije i ubrzaju svoje napredovanje. Ta ideja draga Hegelu, prisutna je kod Marksa (ekspanzija kapitalizma budi zaspale narode), a ponovo je afirmisana u „nekomunističkom manifestu” Rostova (ROSTOW, 1960). Negativni uticaj ovog gorostasnog toka odrazio se u nastanku jedne sociologije razvoja koja svesno zanemaruje činjenicu da je sociokulturni sklop naše planete rezultat mnogostrukih ukrštanja. Shodno tome, ova sociologija ne ukazuje na to da preobražaj društava i kulture ne zavise samo od njihovih sopstvenih sredstava, već od njihove uklopljenosti u sistem naše planete. (U ovom pogledu se silno varaju škole na čijem se čelu nalazi na primer ROSTOW (1960), koji govori o etapama, ili EISENSTADT (1965), koji govori o modernizaciji.)

Ako je i sam marksizam neka vrsta evolucionizma, on ipak ide drugim pravcem, — u tom smislu će veoma brzo razraditi teoriju imperijalizma (LENJIN, 1916), koja se može smatrati teorijom prinudne akulturacije izazvane kapitalističkim sistemom.

S druge strane, analizirajući društvo i kulturu kao jedinstvenu celinu, ova struja — svaki od njenih delova na svoj način — doprinela je da se na ovo jedinstvo počne da gleda kao na „sveukupni društveni fenomen” (M. MAUSS, 1930), to jest kao na sveobuhvatnu celinu koja nije kompaktna, monolitna, već složena, mnogostruka, živa, i u kojoj se prepliću *razni tipovi društva* (od mikrodruštva do velikih grupacija)

i razni kulturni nivoj (od materijalne kulture do kolektivnih duhovnih stanja) prema dijalektikama čiji su *ritmovi* različiti.

Iz onoga što nam ovi autori izlažu o kulturi i društvu kao jedinstvenoj celini izvodimo zaključak da se međukulturne veze ne svode na kulturna obeležja koja kruže svetom, već predstavljaju susret kompleksnih totaliteta, iz kojih nastaje širi sistem interakcije sa gotovo neograničenim mogućnostima razmena. Prema tome, principe razmene treba otkrivati u njihovoj povezanosti sa unutrašnjim dinamizmima svake pojedine jedinstvene celine.

Velika zasluga R. Bastida je, po našem mišljenju, upravo u tome što je uvek nastojao da svaki susret razmatra sa stanovišta sociološke tradicije i sa stanovišta kulturne antropologije, da pri proučavanju svakog susreta uzima u obzir, i „spoljne” i „unutrašnje” činioce (LALIVE D'EPINAY, 1974).

3. SAGLEDAVANJE SPOLJNIH I UNUTRAŠNJIH ČINILACA

3.1. Ako ostavimo po strani nekoliko istorijskih dela, potreba da se u proučavanju polazi sa oba ova stanovišta u potpunosti je priznata tek počev od 1960. godine. Svakako, bilo je dosta dela u kojima se analiza uvek temeljila na primerima i vodila računa i o unutrašnjim i o spoljnim činiocima. Tako je postupao B. MALINOVSKI (1929, 1938) a, po uzoru na njega, i britanska socijalna antropologija. Funkcionalizam Malinovskog je, neosporno, veoma kritikovan, kao i njegovo podređivanje antropologije potrebama kolonijalne uprave; ali je on, u svakom slučaju, ubedljivo podvlačio da se kulturne novine (spoljni činioci) mogu usvajati, npr. u jednom afričkom selu, samo ako već postoji neka „struktura prihvatanja”, tj. zavisno od izvesnog stanja „unutrašnjih činilaca”. Sem toga, tvrdio je da je kultura potpuno usvajanje „integrisanog totaliteta”.

Ugledajući se na njega, britanska socijalna antropologija dala je čitavu plejadu monografija o socijalnokulturnim promenama koje nastaju kao rezultat prodora Evrope u zemlje Trećeg sveta. Navedimo Richardsa (1940), Maira (1939), Gluckmana (1960), koji su stvorili pojam „kolonijalni položaj” i njime označavali globalnu strukturu uključivanja naroda Trećeg sveta.

Počev od 1960. godine ovo kombinovanje pomenuta dva stanovišta postaje neophodno svuda, pa i u većini društvenih nauka.

— U Francuskoj, BASTIDE i BALANDIER stvaraju školu; ovaj poslednji preuzima pojam „kolonijalni položaj” i dopunjava ga pojmom „zavisni položaj” kad govori o okviru neokolonijalizma. U svojim radovima o afričkim religijama u Brazilu, Bastide je ukazao na snagu kolektivnog pamćenja, čak i u najdramatizacijom, neprestano stvarajući religiozna jalektiku infrastrukturnih kretanja društva koje je prihvatilo doseljenike (Brazil) i kulture koja se prenosi usmenim predanjem, neprestano stvarajući religiozna društva. Idući stopama Bastida, LALIVE D'EPINAY (1975) će se baviti preobražajima religiozne ideologije gospodara — protestantizma, na jednom podjarmljenom, ali postkolonijalnom potkontinentu, — Južnoj Americi. Što se Afrike tiče, na podsticaj Balandier-a proučavaće se naročito sinkretički mesijanizam kod Crnaca.

— Danas se oseća velika potreba za etnoistorijom. Godine 1960. Bastide je utvrdio na nema komparativnog proučavanja radova istoričara i etnologa. Od tada je Brazilijanka M. I. PEREIRA DE QUEIROZ izvršila ovu sintezu baveći se raznim vrstama mesijanizma. Neki su, međutim, kao Meksikanac LEON POTILLA (1964), Rumun iz Sjedinjenih Država J. MURRA (1974), Francuz N. WACHTEL (1973), Švajcarac L. NECKER (1976), uključili čak i u rad na terenu tehnike istoričara i etnoantropologa.

— Sovjetskoj antropologiji dugujemo značajne radove o akulturaciji, nazvanoj *etno-geneza*.

— U Latinskoj Americi javila se škola koja je okupila antropologe kao što je R. STAVENHAGEN (1969), sociologe kao što je r. ri. CARDOSO (1966), ekonomiste, kao što je O. SUNKEL (1970). Oni sačinjavaju struju koja je nazvana „studije o zavisnosti”; obrađuju pojmove „kolonijalnog socijalnokulturnog formiranja” i „formiranja u zavisnoj naciji”, a i posebno se bave analiziranjem konkretnih situacija koje, kad je reč o njihovoj istoriji, nastaju kao rezultat složenog prepletanja različitih kultura.

— Prilično slična ovoj poslednjoj, francuska ekonomska antropologija spaja elemente strukturalizma i marksizma (GODELIER, 1973; MEILLASSOUX, 1969).

3.2. I pored ogromnog napretka u proučavanju susreta kultura tokom poslednje dve decenije, put koji tek treba prevaliti još uvek je dug.

Pre svega, mnogim stranama ovog pitanja nije se još ni prišlo. Proučava se uglavnom akulturacija koja je rezultat ekspanzije Zapada u zemljama Trećeg sveta. Šta je sa dodirima između drugih kultura koje su u istoriji zauzimale mnogo veće mesto nego kulture koje su nastale u istoriji Evrope? Sem toga, uticaj drugih kultura na Zapad nedovoljno je i nepotpuno poznat.

Zatim, zaključujemo i to da je najveći broj studija o susretima kultura delo zapadnih naučnika. Radovi Južno-Amerikanaca tek počinju da stiču priznanja, dok su radovi naučnika iz Afrike ili Azije više izraz ličnih shvatanja nego raznih struja i škola. Poželjno je — a tendencija već postoji — da se poveća broj radova koje neće pisati zapadnjaci, i to ne samo radova posvećenih azijskim ili afričkim kulturama, već i radova u kojima će naučnici sa drugih kontinenata govoriti o kulturi Zapada. Zapadu će svakako biti od velike koristi da otkrije kakvu predstavu ima svet o njegovoj kulturi.

Najzad, teorijsko i sistematsko obrađivanje među kulturnih susreta tek je u početnoj fazi. Samo dva dela zaslužuju priznanje zbog svoje sistematičnosti: *Primenjena antropologija* R. Bastide-a (1971), koja sačinjava možda najbolju sintezu, i još nepoznato delo Brazilijanca D. RIVEIRO-a (1968) u kome je izložena teorija istorije sveta; tu su sagledani i uporedno proučeni unutrašnji i spoljni činioci, kontinuiteti i prekidi, procesi ujedinjavanja i rasparčavanja.

4. MOGUĆNOST PROŠIRENJA ZNANJA — DIMENZIJE MEĐUKULTURNIH VEZA

Samim tim što pojedinac manje-više svesno koristi kulturno nasleđe jednog društva ili određene grupe u tom društvu, sužava se njegovu poznavanje drugih kultura i društava, kao i veza koje postoje sa ovima. Da bismo jasnije shvatili do kakvih sve deformacija može doći u tom pogledu, potrebno je raščistiti neke osnovne pojmove.

4.1. Identitet određene kulture

Ako hoćemo da proučavamo način na koji se različite kulture susreću, oploduju ili međusob-

no uništavaju, trebalo bi da raspoložemo sredstvom koje bi nam omogućilo da odredimo „granice” između kultura. Onda se postavlja pitanje izbora kriterijuma na osnovu kojih bismo ustanovili tipologiju kultura. Da bismo stvari uprostiti, mogli bismo zamisliti dva načina na koji bismo pristupili ovom pitanju. Prvi način bi se sastojao u razgraničavanju *geo-kulturnih jedinica* (društava, etnosa), tj. zajednica sa istim jezikom i kulturom sa karakterističnim obeležjima po kojima ih možemo razlikovati. Primenjujući ovaj način do kraja, dobili bismo kulturni *atlas* sveta. Pokušaji u ovom smislu, posebno u nemačkoj etnologiji i američkoj antropologiji, nisu nailazili uvek samo na oduševljenje i odobravanje. Bilo je to delom i zbog toga što je ideja o „čistoti kulture” (kako to dobro izražava nemačka reč „Reinkultur”) krajnje problematična. Odveć često se javljala tendencija da se određenom društvu isključivo pripíše originalnost njegovog identiteta, čak i kad je bilo nemoguće dokazati istorijskim argumentima da nije bilo nikakve interakcije sa drugim društvima. Treba istaći takođe da se identitet neke kulture često afirmiše u vezi sa nekim političkim pokretom. Mogli bismo navesti kao primer postojanje separatističkih ili iredentističkih pokreta, kad su u pitanju mikrokulturne, ili pak pokrete koji imaju za cilj ujedinjenje (panafrikanizam) ili ekspanziju (pangermanizam), kad je reč o regionalnim kulturama.

Drugi način bi se sastojao u tome što bi se uspostavile *jedinice koje nisu vezane za prostor*; polazeći od analize vrednosti, ponašanja i institucija u raznim društvima, dobili bismo *inventar* sličnih ili različitih obeležja. Zavisno od kriterijuma koji bismo izabrali, razlikovali bismo duhovne i materijalne kulture, kulture sa tržišnom i kulture sa planskom privredom, kulture u kojima su povlašćene šire porodice ili one najuže, itd. (Ovakvo suprotstavljanje ne treba niukom slučaju shvatiti kao dihotomije koje isključivost nekog kulturnog obeležja pridaju samo jednom tipu društva.) Ovaj pristup ima tu prednost što ne vezuje istraživača za stanovište koje bi ga primoravalo da raznovrsnost kultura predstavi u obliku dokumenta „geografskog” tipa. Naime, takav dokument ima tu nezgodnu stranu što predstavlja kulture u statičnom vidu, sem u slučaju kad se atlas kulture prilično brzo objavljuju jedan za drugim. Ma na koji način pristupali ovim pitanjima, od bitnog je značaja prikazati kulturne razmene i uticaje i doći do komparativne studije o kulturama. To očigledno postavlja ozbiljne epistemološke i metodološke probleme (ROKKAN, 1968. g.).

Moraćemo dakle razmotriti probleme pred kojima se nalazi istraživač kad proučava kulturu koja nije njegova.

Međutim, pre no što tome pristupimo, utvrdi vanje identiteta jedne kulture postavlja problem reprezentativnosti kulture. Ko u jednom određenom društvu ima pravo i sposobnosti da odredi u čemu je kultura tog društva specifična u odnosu na druge kulture? Šta predstavlja ministar-predsednik u odnosu na seljaka?, univerzitetski obrazovan čovek u odnosu na radnika?

Ako hoćemo da vrednujemo informacije koje nam o svom identitetu pružaju obe ove društvene grupe, moramo razmotriti dva elementa. S jedne strane, istraživači su skloni da pridaju više značaja informaciji koju može da im da obrazovana elita. Na taj način se sveobuhvatna kultura (K2) može lako svesti na visoku kulturu (K1), na koju dominantna klasa gleda kao na kulturu koja predstavlja čitavu zajednicu. S druge strane, povlašćujući elite na taj način što ih smatramo sagovornicima koji ispunjavaju sve uslove, uključujemo se u onaj deo društva koji najlakaše prima ili trpi strane kulturne uticaje, sem ako nije tako orijentisan da pruža odlučan otpor svakom prodoru strane kulture.

Pojam identiteta jedne kulture koristan je za saznavanje ili pronalaženje istine prilikom istraživanja, čak je i neophodan za razumevanje međukulturnih fenomena, ali je teško smatrati naučnim rezultate dobijene u okviru istraživanja koja su na njemu zasnovana (— ERIKSON, 1968; ZAVALLONI, 1973; BERTHOUD, 1976).

4.2. Saznajni etnocentrizam

Etnocentrizam nije, kako se ponekad tvrdi, zlo koje treba svim sredstvima iskorenjivati. (Često se etnocentrizam brka sa rasizmom.) To je u stvari jedan čovekov stav koji je nerazmrsivo povezan sa samim postojanjem različitih kultura. Prihvatiti različitost, znači prihvatati etnocentrizam. Naime, čovek koji je socijalizovan u datom društvu, obično nije svestan sazajnih procesa putem kojih reprodukuje pogrešne predstave o drugim kulturama. Da li bi ga trebalo primorati da žrtvuje svoj identitet da bi ograničio razmere mogućih deformacija u sopstvenom saznanju? Ovaj problem, uostalom, nije ograničen na međukulturne veze. Svakako, saznanje je saobrazno određenom društvu (BERGER i LUCKMANN, 1966).

Znači, možemo proučavati etnocentrizam posmatrajući njegovo ponašanje u vezi sa sazaj-

nim stavom. U ovom istraživanju moguće je doći i do zaključka o spremnosti da se ispravi znanje koje je očigledno odveć usko. Postoji o tome obimna, mada raznorodna literatura (videti bibliografiju pod PREISWERK i PERROT, 1975; a posebno BROWN, 1963; KLINBERG, 1966; LEIRIS, 1960; LEVY-STRAUSS, 1960. i 1971; NORTHROP, 1946; NORTHROP i LIVINGSTONE, 1964; SACHS, 1971).

Većina etnologa i antropologa koji su se bavili ovim pitanjem na nivou mikrokultura obraćali su uglavnom pažnju onim sazajnim deformacijama kojima bi se moglo objasniti agresivno ponašanje jedne grupe prema drugim grupama (LEVINE i CAMPBELL, 1972). U sadašnjem trenutku tendencija je da se ovaj fenomen analizira uglavnom na nivou makrokultura. U literaturi koju smo naveli u prethodnom paragrafu autori su obično raspravljali sledeće vrste pitanja: gde se nalaze prepreke međusobnom razumevanju između Zapada i Istoka: koji su epistemološki razlozi koji ograničavaju pristup raznih društava zapadnim naukama o čoveku; kakav je odnos između kulture i one vrste strategije razvoja koju neke zemlje predlažu na međunarodnom nivou; koji su sazajni mehanizmi koji bi omogućili uspostavljanje izvesne hijerarhije među kulturama, „rang-listu naroda”, kako to kaže LEVY-STRAUSS.

Pojmovna oruđa kojima u ovom trenutku raspolažemo omogućavaju nam da produbimo istraživanja o sazajnom etnocentrizmu na nivou makrokultura. Među mnogim analitičkim kategorijama možemo ukazati na kategoriju međukulturnog transfera pojmova. Do takvog prenošenja dolazi onda kad se neki pojam, koji je stvoren i definisan u kontekstu kulture iz koje potiče posmatrač, koristi za opisivanje neke pojave u kulturi o kojoj taj posmatrač govori. Taj postupak postoji u svim oblastima znanja, od religije do političkih nauka, od umetnosti do ekonomske razvoja. Tek u poslednje vreme počinje da se uviđa opasnost od deformacija koje nastaju usled nepromišljene upotrebe nekih pojmova. Naime, čest je slučaj da se za razna društva koja se razlikuju od društva iz kojeg potiče istraživač kaže kakva ona nisu (društva bez tržišta, preindustrijska, nepismena), jer istraživač ne ume da odredi šta ona jesu. Bezbrojni su pojmovi koji su, proističući iz određenih kulturnih konteksta, primenjivani u najrazličitijem smislu izvan ovih konteksta. Neka istraživanja u vezi sa ovim problemom već su preduzeta (npr. UNESCO, 1975), ali smo mi u tome još uvek na samom početku.

5. TEME ISTRAŽIVANJA

Samo u kategoriji međukulturnog prenošenja pojmova postoji, kao što smo videli, ogromno polje istraživanja, s obzirom na veliki broj pojmova koji bi se mogli proučavati, a isto tako i s obzirom na različitost kulturnih konteksta (sa stanovišta porekla datih pojmova, kao i sa stanovišta primene tih pojmova) koji bi se mogli uključiti u uzorak. Međutim, prenošenje pojmova je samo jedna od mnogobrojnih kategorija saznanog etnocentrizma. Ove kategorije su različite, zavisno od određene kulture, i prilikom istraživanja mogle bi se popisati.

Pre no što pristupimo nekim značajnijim temama istraživanja, treba reći da je proučavanje kultura jedan oblik međukulturnih veza. Stupiti u dodir sa nekom drugom kulturom, znači uspostaviti interakciju sa njom. Pitanja koja istraživač postavlja mogu pobuditi radoznalost ili izazvati nepoverenje. Ova pitanja mogu, u krajnjim slučajevima, navesti ispitanika da prema kulturi ispitivača oseti pobožno divljenje, ili pak da se potpuno povuče u sebe. Predmeti koje istraživač ima uza se, njegov stav i način života kojim se on manje-više razmeće, sve su to činioci koji se mogu smatrati kao deo globalnog procesa penetracije jedne kulture. Istovremeno, dešava se da se istraživač u toku ankete promeni i počne da svoju sopstvenu kulturu drukčije posmatra. Postoji, dakle, zaista, izvesna veza koju sama reč *studija* nepotpuno izražava.

5.1. Kategorije saznanog etnocentrizma u raznim kulturnim kontekstima

Postoji relativno veliki broj studija o načinu na koji Zapadnjaci pristupaju proučavanju drugih makrokultura. Proučavanje tog etnocentričnog upoznavanja drugih još uvek je nepotpuno. U isto vreme, raspoložemo malim brojem studija o saznanom etno-centrizmu koji karakteriše druge makrokulture (FITZGERALD, 1964). Mogli bi se uspostaviti katalozi saznanjih kategorija koje se primenjuju na razne kulturne kontekste. Empiričkim istraživanjima, čije izvore i metodu treba odrediti zavisno od datog konteksta, mogli bi se pronaći indikatori pomoću kojih bi se ustanovile razlike u saznanom ponašanju jedne makrokulture u odnosu na drugu. U kojoj meri se, na primer, jedan nezapadni etnocentrizam manifestuje istim onim duhovnim kategorijama koje su otkrivene u zapadnom etnocentrizmu: kulturni evolucionizam, opismenjenost, uspostavljanje dodira kao uslov za istoričnost, projektovanje vrednosti, jednostrano pravdanje

sopstvene akcije, prenošenje pojmova, šabloniziranje, terminologija koja se koristi za vrednovanje, autocentrično odabiranje podataka, zaboravljanje da postoje i drugi, dihotomizacija, naturalizovanje kulturnih pojava? — (PREISWERK i PERROT, 1975). Da li je moguće ustanoviti tipologiju etnocentrizma: npr., introvertirani i ekspanzionistički etnocentrizam, etnocentrizam koji sam sebe uznosi i etnocentrizam koji sam sebe osporava.

5.2. *Kulturna dimenzija ponašanja raznih nacija*

Nezavisno od analiza na nivou makrokultura, bilo bi značajno produbiti proučavanje na nivou nacija. U čemu je interakcija između pripadnika raznih zemalja — bilo da oni predstavljaju zvanične instance ili su poslovni ljudi, turisti i univerzitetski profesori, — uslovljena kulturnim tradicijama svojstvenim jednim a drugima? Ovdje se nalazimo na granici između političkih nauka, proučavanja međunarodnih veza i socijalne psihologije. Trebalo bi ići dalje od dosta brojnih studija o nacionalnim šablonima (BUCHANAN i CANTRILL, 1953; KLINBERG, 1966). Svako vrednovanje, verovanje, način ponašanja ili interiorizovanu instituciju kod subjekta jedne kulture treba ocenjivati u odnosu na one osnovne elemente koje subjekt neke druge kulture smatra sopstvenim principima. Te ocene treba zatim povezati sa ponašanjem pregovarača, diplomate, stručnjaka za tehničku saradnju ili trgovca. Pokušaj u tom smislu, čije izvesne epistemološke i kulturne postavke treba tek proveriti, učinjen je u jednoj studiji o američko-grčkim i američko-japanskim vezama (TRIANDIS i dr., 1972).

5.3. *Različitost kultura ili unifikacija kultura?*

U naše doba, akcija raznih vlada u oblasti ekonomskog razvitka planira se i organizuje na nivou čitavog sveta. Da li će to biti sadašnji ekonomski poredak ili pak novi poredak koji su u Ujedinjenim Nacijama predložile upravo zemlje Trećeg sveta, videćemo; u svakom slučaju, u toku je ujednačavanje modela razvoja. Da bismo podrobno opisali ovaj proces, možemo ga ispitivati na raznim nivoima: na najvišem nivou može se postaviti pitanje u kojoj meri postojeće i nove strategije razvoja donose sobom i izvestan model društva, kakav je na primer industrijsko društvo koje određuje opredeljenja onih što u ime cele zemlje odlučuju o upotrebi njenih materijalnih sredstava. Na najnižem nivou, u pitanju je obično prenošenje predmeta i izuma bez neke veće vrednosti koje proizvodi industrijsko društvo,

a troši neki drugi tip društva, i na osnovu kojih se može konstatovati da je reč o društvenom preobražaju. Između ova dva nivoa postoje i drugi, ali pitanje ostaje isto: kome modelu društva vodi sadašnji razvoj? Da li je zaista u toku izvesna standardizacija vrednosti, institucija, tipova ponašanja, izvesno nivelisane kultura u čitavom svetu?

I u ovom pogledu su mogućnosti empirijskog istraživanja neograničene. Ali je uz to ova problematika od tako velikog značaja da joj treba dodati i jednu teorijsku dimenziju, okrenutu ka budućnosti. Treba je proučavati u dva glavna pravca: šta će se dogoditi (oblast predviđanja) i koji model društva žele jedni i drugi (oblast principa). Za sada je sve još neizvesno, ali nas nedavne inicijative nagone na pomisao da bi se sistematizovanje teorija trebalo smatrati korisnim ciljem istraživanja. Evo nekoliko primera: broj geo-kulturnih jedinica, uzimajući u obzir kao osnovni elementi budućeg svetskog poretka kreće se od pet (MAZRUI, 1975) do deset (Rimski klub, 1974), pa čak i do 24 (KONTHARI, 1974, Appendix). Ukoliko se ovaj broj povećava, utoliko je sve češće reč o sistemu zasnovanom na sadašnjoj državi-naciji. Samo se Mazrujev predlog u potpunosti temelji na organizacionom principu po kome kulturni elementi imaju povlašćeno mesto. Pomenimo još jedan spis čiji značaj još nije ocenjen: *Deklaraciju Međunarodne federacije instituta za visoko naučna istraživanja* (International Federation of Institutes of Advanced Studies), prema kome je raznolikost kultura jedan od bitnih uslova za održavanje ljudske vrste (IFIAS, 1976. g.).

5.4. Postojanost kulture u procesima susreta

Primer 1.: Kolonizacija (organizacija kolonije) je uspela u velikim carstvima na tlu Amerike, zato što su Španci prihvatili princip kontinuiteta i reinterpretacije tih carstava.

Primer 2.: Kolonizacija najpre nije uspela u graničnoj zoni, a zatim je uspela posredstvom verskih redova, jer su ovi usvojili upravo taj princip kontinuiteta i reinterpretacije.

Primer 3.: Tradicionalni protestantizam je pretrpeo neuspeh, jer je potpuno raskinuo sa latinoameričkom kulturom.

Nasuprot njemu, struja koja priznaje svetu trojicu doživela je uspeh, zato što je postavila princip kontinuiteta i reinterpretacije.

Primer 4.: Afričko-američke religije.

U stvari, situacija susreta bi se mogla analizirati u zavisnosti od sledećih pojmova:

- reprodukcija kulture,
- alogija (analogija) kulturnih sistema koji se susreću, pojmovi koji se, u procesu susreta, poklapaju sa pojmovima kontinuitet/raskid,
- tipovi reinterpretacije — tipovi sinkretizma.

5.5 Nesklad u ritmu preobražaja

Istražujući pravilnosti u fenomenima susreta kultura, Bastide (1971) je stvorio teoriju o *ritmu promena* koje nastaju kao rezultat ovih susreta; ritam tih promena je, prema njegovom mišljenju, različit i zavisi od kulturnih nivoa. Najbrži preobražaj se vrši na nivou materijalne kulture, najsporiji na duhovnom polju i u oblasti simbola; promene društvenih odnosa nalaze svoje mesto negde između ova dva nivoa.

Bilo bi zanimljivo razviti tu temu i sagledati razloge i mehanizme ovog nesklada.

Ova teorija je, čini se, tačna kad su u pitanju kulture Trećeg sveta koje su pale pod udar ekspanzije Zapada, ali uopšte nije sigurno da se stvari tako razvijaju i prilikom drugih susreta (npr. prilikom širenja velikih religija, kao što je Islam). Trebalo bi proučiti varijacije u tim neskladima zavisno od situacija u kojima dolazi do dodira i videti u kojoj meri je moguće otkriti opštevažeće principe.

5.6. Eksplikativne teorije istorije sveta o unifikaciji i kulturnoj segmentaciji

Jedan način da se susreti kulture shvate i objasne sastoji se u tome da se oni uključe u širi okvir velikih istorijskih pokreta koji su naizmenično dovodili do pojava sjedinjavanja ili pak atomiziranja i razbijenosti u oblasti kulture.

Tema koju ovde predlažemo sastojala bi se u proučavanju ovih fenomena u svetlosti velikih teorija istorije sveta, posebno onih koje su se bavile rastom i opadanjem carstava (npr. TOYNBEE, 1934—54; SPENGLER, 1922—23; RIBEIRO, 1968).

Iz razloga koje smo već izložili, naročita pažnja bila bi posvećena onim teorijama koje vode računa i o egzogenim i o endogenim aspektima razvoja naroda. To bi bio pokušaj da se utvrdi u kojoj se fazi nalazi čovečanstvo u ovom trenutku, a posebno, da li se, kao što neki tvrde,

nalazi u procesu kulturne atomizacije zbog opadanja „zapadnog carstva”.

(Prevela s francuskog
ZORICA HADŽI-VIDOJKOVIĆ

BIBLIOGRAFIJA

- BALANDIER, Georges 1971, Sens et puissance, Paris.
- BASTIDE, Roger 1956, La causalité externe et la causalité interne dans l'explication sociologique, in: Cahiers internationaux de sociologie, XXI.
- 1960, Problèmes de l'entrecroisement des civilisations et de leur oeuvre, in: Traité de sociologie t. 2. Paris.
- 1960, Les religions africaines au Brésil, Paris.
- 1971, Anthropologie appliquée, Paris.
- BERGER, Peter and Luckmann, Thomas 1966, The Social Construction of Reality, New York.
- BERTHOUD, Gérald 1976, L'identité et l'altérité: pour une confrontation de l'épistémologie génétique et de l'anthropologie critique, in: Les sciences sociales avec et après Jean Piaget, Genève.
- BROWN, Ina C. 1963, Understanding Other Cultures, Englewood Cliffs.
- BUCHANAN, W. and Cantrill H. 1953, How Nations See Each Other, Urbana.
- CARDOSO, F. H. y Faletto, E. 1966, Dependencia y desarrollo en America latina, Mexico.
- CLUB DE ROME 1974, Stratégie pour demain, 2e rapport, Paris.
- COMTE, A. 1830—1842, Cours de philosophie positive, Paris.
- DURKHEIM, E. 1893, La division du travail social, Paris.
- DURKHEIM, E. et MAUSS, M. 1909—1912, Note sur la notion de civilisation, in: l'Année sociologique.
- EISENSTADT, S. N. 1965, Protest and Change Modernization of traditional societies.

- ERIKSON, Erik 1968, *Identity: Youth and Crisis*, New York.
- FITZGERALD, C. P. 1964, *The Chinese View of Their Place in the World*, London.
- GLUCKMAN, M. 1960, *Custom and conflict in Africa*, Oxford.
- GODELIER, Maurice 1973, *Horizon, trajets marxistes en anthropologie*, Paris.
- GURVITCH, G. 1960, *La vocation actuelle de la sociologie*, Paris.
- HERSKOVITS, M. J. 1938, *Acculturation, the Study of Culture Contact*, New York.
- IFIAS 1976, *Le développement global: Fin de la diversité culturelle?* Stockholm.
- KLINEBERG, Otto 1966, *The Human Dimension in International Relations*, New York.
- KOTHARI, Rajni 1974, *Footsteps into the Future*, New York.
- KROEBER, A. L. et KLUCKHOHN, C. 1952, *Culture: a critical review of concepts and definitions*, in: *Papers of Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology*, Harvard.
- LALIVE D'EPINAY, Christian 1974, *R. Bastide ou la sociologie des confins*, in: *L'année sociologique*.
- 1975, *Religion, dépendance et dynamique sociale*, Paris.
- LEIRIS, Michel 1960, *Race et civilisation*, in: *Le racisme devant la science*, Paris.
- LEON-PORTILLA, A. 1964, *El reverso de la conquista*, Mexico.
- LENINE, V. 1916, *L'impérialisme, stade suprême du capitalisme*.
- LEVINE, Robert and CAMPBELL, Donald 1972, *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior*, New York.
- LEVI-STRAUSS, Claude 1960, *Race et Histoire*, in: *Le racisme devant la science*, Paris.
- 1971; *Race et culture*, *Revue internationale des sciences sociales*, 4, pp. 657—658.

- MAIR, L. 1939, *An African People in the twentieth Century*, London.
- MALINOVSKI, B. 1929, *Practical Anthropology*, Africa, II, 1.
- 1938, *The Scientific Basis of Applied Anthropology*, VIII Convegno Reale Accademia d'Italie, Rome.
- MARX, Karl 1965, *Oeuvres complètes*, Paris.
- MAUSS, Marcel 1930, *Civilisation, le mot et l'idée*, Semaine du Centre international de syntonèse, Paris.
- MAZRUI, Ali 1975, *World Culture and the Search for Human Consensus*, in: Saul Mendlovitz (Ed.), *On the Creation of a Just World Order*, New York.
- MEILLASSOUX, Claude 1964, *l'anthropologie économique des Gouro de Côte d'Ivoire*, Paris.
- MORGAN, Lewis H. 1877, *Ancient Society*, New York.
- MORIN, Violette 1965, *La culture majuscule*, in: *Communications* No6.
- MURRA, J. 1974, *Formaciones economicas y sociales andinas*, Lima.
- NECKER, Louis 1976, *Indiens Guarani et Chamane franciscains*, Genève.
- NORTHROP, F. S. C. 1946, *The Meeting of East and West*, New York.
- NORTHROP, F. S. C. and LIVINGSTONE, Helen (Eds). 1964, *Cross Cultural understanding: Epistemology in Anthropology*, New York.
- PEREIRA DE QUEIROZ, Maria-Isaura 1969, *Etnologia e historia de los movimientos mesianicos*, Mexico.
- PREISWERK A. Roy, 1975, *Relations interculturelles et développement*, in: *Le Savoir et le Faire*, Cahiers de l'Institut d'Etudes du Développement, No 2, Genève.
- PREISWERK A. Roy, et PERROT, Dominique 1975, *Ethnocentrisme et Histoire: l'Afrique, l'Amérique indienne et l'Asie dans les manuels occidentaux*, Paris.
- REDFIELD, G. R. 1950, *The village that choose Progress*, Chicago.

- RIBEIRO, D. 1968, O Processo civilizatorio, Rio de Janeiro.
- RICHARDS, A. I. 1940, Land, labour and diet in Northern Rhodesia, Oxford.
- ROCHER, Guy 1968, Introduction à la sociologie générale, Paris.
- ROSTOW, W. W., 1960, The stages of economic growth, Cambridge.
- ROKKAN, Stein (Ed.) 1968, Comparative Research Across Cultures and Nations, Paris.
- SACHS, Ignacy 1971, La découverte du Tiers Monde, Paris.
- SPENGLER, O. 1922—1923, Der Untergang des Abendlandes, Berlin.
- STAVENHAGEN, Rodolfo 1969, Les classes sociales dans les sociétés agraires, Paris.
- STEWART, J. 1955, Theory of Culture Change, Urbana.
- SUNKEL, Osvaldo et PAZ, Pedro' 1970, El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo, Mexico.
- TOENNIES, F. 1887, Gemeinschaft und Gesellschaft.
- TOYNBEE, A. O. 1934—1954, A Study of History, London.
- TRIANDIS, Harry et al. 1972, The Analysis of Subjective Culture, New York.
- TYLOR, E. B. 1871, Primitive Culture, London.
- UNESCO 1975, Les cultures et le temps, Paris.
- WACHTEL, N. 1973, La vision des vaincus, Paris.
- 1974, L'acculturation, in: Le Goff, J. et Nora Pierre, Faire l'histoire, Paris.
- WHITE, L. A. 1949, The Science of Culture, New York.
- WISLER, C. 1914, Influence of the horse in the horse, in: the development of plain culture, American Anthropologist, XVI.
- ZAVALLONI, Marisa 1973, L'identité psychosociale, un concept à la recherche d'une science, in: Serge Moscovici (Ed.), Introduction à la psychologie sociale, Vol. II, Paris.